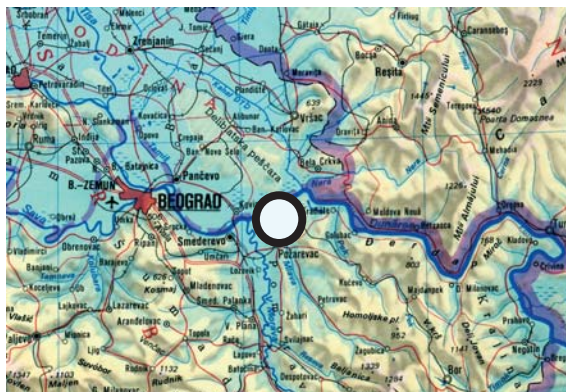

Saša Redžić
Arheološki institut Beograd

Angelina Raičković
Arheološki institut Beograd

Vladimir Miletić
Centar za nove tehnologije Viminacium

Viminacium, Stari Kostolac, Srbija
LAT 44° 44' 09" / LONG 21° 12' 42"

904“652“:550.837.7(497.11)

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA LOKALITETA STIG NA OSNOVU GEORADARSKIH ISPITIVANJA

ABSTRAKT

U neposrednoj blizini akvedukta koji je Viminacijum snabdevao vodom, rekognosciranjem je otkriveno, a georadarskim snimanjem i potvrđeno postojanje objekta. Nakon snimanja usledila su i arheološka istraživanja koja su rezultirala, pre svega informacijom, da se radi o objektu iz kasnoantičke epohe, koji se sastojao od tri prostorije na čijoj se južnoj strani nalazila apsida.

Dimenzije otkrivenog objekta su 28 x 12,80 m. Radovi na otkopavanju objekta nisu završeni tj., apsida i jugozapadni deo objekta zalaze ispod lokalnog puta koji je u vreme izvođenja radova još uvek bio u upotrebi. Tokom 2005. godine, objekat je u potpunosti uništen usled nenajavljenih aktivnosti preduzetih prilikom iskopavanja uglja. Naime, lokalitet se nalazio na samom obodu površinskog kopa "Drmno".

KLJUČNE REČI: AKVEDUKT, VIMINACIJUM, GEORADAR, OBJEKAT, POKRETNI ARHEOLOŠKI MATERIJAL, VILLA RUSTICA.

Tokom rekognosciranja terena na parcelama br. 618 i 656 (koje razdvaja lokalni put br. 1579) ustanovljena je povećana kocentracija šteta, koji je zahvatao površinu 30 x 40 m. Sadržaj šteta činile su fragmentovane tegule i manji komadi lomljenog kamena zelenca koji potiče iz kamenoloma lociranog u obližnjem selu Ramu.

Gore pomenuta površina nalazila se u neposrednoj blizini akvedukta, od koga je udaljena 250 m u pravcu istoka. Sam Viminacijum je od ove lokacije udaljen oko 2,5 km i to u pravcu severozapada.

Posle rekognosciranja, u navedenim parce-

lama, postavljena su polja za georadarska istraživanja. Georadarska merenja izvedena u parceli br. 656, na polju dimenzija 20 x 30 m, nisu dala rezultate. Na horizontalnom preseku snimka dobijenog merenjem u polju parcele br. 618, koje je bilo istih dimenzija kao prethodno, na dubinskom nivou od 0,30 m, jasno su se očitale dva zida koja su se spajala pod pravim uglom i deo apsida (sl. 1). Potom je usledila i arheološka provera rezultata snimanja georadarom, koja je u potpunosti opravdala njegovu upotrebu.¹

1. Radovi su izvođeni u saradnji Arheološkog instituta i

Ispostavilo se da situacija na terenu u velikoj meri odgovara onoj na georadarskom snimku.

Prilikom arheoloških istraživanja otkriven je objekat sa tri prostorije, na čijoj se južnoj strani nalazila apsida (sl. 3, 4).

Temeljna zona objekta pojavila se odmah ispod sloja oranice, na dubini od 0,20 m. Zidovi su građeni od lomljenog kamena zelenca i sporadičnih fragmenata opeke, međusobno vezanih krečnim malterom. Širina zidova iznosi 0,60 m, a najveća očuvana visina 0,45 m. Unutar zidova objekta, kao i izvan njih, otkrivena je velika količina fragmentovanih tegula i imbreksa koji bez sumnje potiču od urušenog krovnog pokrivača.

Dužina objekta iznosi oko 28 m (radovi na otkopavanju objekta nisu završeni tj., apsida i jugozapadni deo objekta zalaze ispod lokalnog puta, koji je u vreme izvođenja radova još uvek bio u upotrebi), a širina 12,80 m (sl. 2).² Orijentacija objekta je sever - jug sa devijacijom 6° severnim delom ka zapadu.

Treba pomenuti da je objekat u potpunosti uništen usled nenajavljenih aktivnosti preduzetih prilikom iskopavanja uglja. Naime, lokalitet se nalazio na samom obodu kopa površinskog rudnika uglja.

Unutrašnji prostor objekta raščlanjen je pregradnim zidovima na tri prostorije: prostorija 1, unutrašnjih dimenzija 6,40 x 11,70 m, verovatno predstavlja ulazni prostor. Njen severoistočni ugao, kao i istočna polovina severnog zida, očuvani su samo u negativu. Prostorija 2, čiju funkciju bi možda mogao da objasni ukop koji se nalazio u severoistočnom uglu, ima dimenzije 8,15 x 11,70 m. U ukopu su se mogli videti kameni kvaderi od krečnjaka i brojni fragmenti imbreksa i tegula. Zbog prekida radova ovaj ukop nije istražen do kraja. Pregradni zid između prostorija 2 i 1 je uništen u zapadnom delu u dužini od 3,30 m. Prostorija 3 ima dimenzije 6

x 11,70 m i njena zapadna polovina zalazi ispod gore pomenutog puta. Pregradni zid između nje i središnje prostorije je očuvan samo u istočnom delu u dužini od 0,70 m, dok se ostatak prati samo u negativu. Oko istočnog zida prostorija 1 i 2 nađeno je više fragmenata ravnog stakla što upućuje na pretpostavku da je na ovom delu zida postojao prozor. Sa južne strane nalazi se već pomenuta apsida, poluprečnika oko 5 m koja takođe nije istražena.

Po podizanju ostataka krovnog pokrivača, na podu od nabijene zemlje nađeni su brojni predmeti, izrađeni uglavnom od metala, kao i fragmenti keramičkih posuda. Pored definisanih, nalaze od metala čine i primerci čiji oblik, zbog fragmentarne očuvanosti i korodiranosti, nije bilo moguće odrediti.

Najbrojniju grupu predmeta od gvožđa čine kovani klinovi, koji svakako potiču od srušene krovne konstrukcije. Pored klinova, od gvožđa je i ključ trougaono profilisane glave sa kružnom perforacijom u središtu i trapezoidnim telom sa dva zupca (T. I/2). Skoro identičan ključ nađen je, takođe na Viminacijumu, na lokalitetu "Više grobalja".³ Sa istog lokaliteta potiče i nož sa uskim jednoseklim sečivom, fragmentovane drške koji je izrađen u tehnici kovanja, veoma sličan našem primerku (T. I/7).⁴ U istoj tehnici izrađen je i nož kratkog jednoseklog sečiva u obliku lista (T. I/6), za koji analogije nalazimo na primerku nađenom u grobu nekropole kod Beške.⁵

Predmeti izrađeni od bronzе, takođe predstavljaju brojnu grupu nalaza, a među njima je najviše monetarnih nalaza (21), koji su navedeni u priloženoj tabeli. Nađena je i krstasta fibula izrađena u tehnici livenja, sa tri lukovice i poprečnom gredom u obliku trapeza. Fibuli nedostaje igla koja je za telo bila vezana šarnirom. Luk fibule je trapezoidnog preseka i ukrašen je kosim urezima (T. I/1). Na prelazu luka u stopu nalazi se zadebljanje. Stopa je ukrašena sa šest

Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture.

2. Terenske skice su crtali studenti arheologije Ivan Jevtić i Nikola Marinković.

3. Zotović, Jordović 1990, G-155, T. XXVI.

4. Zotović, Jordović 1990, G1-220, T. CLXXII.

5. Marijanski-Manojlović 1987, 43, G-77, T. 42.

koncentričnih krugova. Identične fibule potiču iz Singidunuma i sa lokaliteta Gomolava.⁶ Pored fibule, nađen je i deo narukvice otvorenog tipa, koja se završava stilizovanom glavom životinje (T. I/5), izrađena tehnikom livenja. Slična narukvica nađena je i u Singidunumu.⁷ Kopča sa trnom, izrađena je od žice okruglog preseka i na mestu oslonca trna je malo spljoštena (T. I/4). Analogiju nalazimo sa primerkom nađenim u grobu, na nekropoli kod Beške, koji je kao prilog imao novac Konstancija II kao cezara.⁸

Predmeti od stakla su, pored već pomenutih delova ravnog prozorskog stakla, zastupljeni svega jednim fragmentom oboda i trbuha pehara debljih zidova (T. I/3), od stakla svetlozelene boje, izrađenog tehnikom slobodnog duvanja (Isings, tip 106). Pehari ovog oblika predstavljaju česte nalaze na teritoriji Gornje Mezije.⁹

Nalaze od kamena čine deo kružnog žrvnja i brus nepravilnog oblika.

Iako detaljna analiza keramičkih nalaza nije urađena, pregledom materijala se može zaključiti da se radi, uglavnom o zdelama, loncima i poklopcima čiji su oblici karakteristični za IV vek. Većina je rađena od gline peskovite fature, sive i mrkosive boje pečenja, sa vidljivim tragovima gorenja na površini. Među malobrojnim primercima čija je površina prevučena gleđu potrebno je pomenuti deo tarionika maslinasto gledosane površine (T. I/8), kao i deo tanjira horizontalno razgrnutog oboda čija je površina prevučena mrkom gleđu (T. I/9). Veći broj identičnih posuda na Viminacijumu je nađen na prostoru Termi, a analogije nalazimo i na lokalitetima, kako Gornje Mezije tako i Panonije, takođe u horizontima datovanim u IV vek.¹⁰

Obrada navedenih nalaza, a posebno nalaza novca, omogućila je precizno datovanje nastajanja

i trajanja objekta u period od 330. do 360. godine. S obzirom na nedostatak mlađeg novca, možda bi sedmu deceniju IV veka trebalo uzeti kao vreme kada objekat gubi značaj i biva napušten. Svojim gabaritom i dimenzijama objekat delimično podseća na baziliku. Da se ipak ne radi o bazilici, ukazuju sledeće činjenice:

- nedostatak nalaza uobičajenih za ovu vrstu građevina
- unutrašnjost objekta nije raščlanjena na podužne brodove kao što je slučaj kod većine bazilika
- prevelika udaljenost objekta od gradskog jezgra Viminacijuma
- orijentacija objekta je sever-jug, što nije slučaj sa bazilikama koje su po pravilu orijentisane u pravcu istok-zapad.

Na osnovu gore prezentiranih činjenica, determinaciju ovog objekta kao bazilike treba u potpunosti odbaciti. Mogućnost da se radi o vili rustici dovedena je u pitanje nedostatkom sistema za grejanje. Treba pomenuti mogućnost postojanja sistema za grejanje unutar apside, koja na žalost nije istražena, kao i mogućnost grejanja pomoću mangala. Takođe postoji mogućnost da je ovaj objekat korišćen samo u letnjem periodu, dok je tokom zime njegov vlasnik boravio u gradu koji se nalazi u neposrednoj blizini. Potrebno je spomenuti da ni prostor istočno od objekta nije arheološki ispitan, te konačno opredeljenje namene objekta sa apsidom nije moguće utvrditi sa potpunom sigurnošću. Više svetla na svrhu objekta pružio bi, svakako nastavak njegovog istraživanja, ali pošto to više nije moguće usled njegovog uništenja, na osnovu do sada prikupljene građe, sa dosta sigurnosti se može reći, da se u ovom slučaju radi o vili rustici skromnih razmera. U dostupnoj literaturi, za dotičnu vilu nisu nađene analogije u susednim provincijama - Panoniji, Dalmaciji, Gornjoj i Donjoj Meziji,¹¹ ali ni u zapadnim provincijama Rimskog carstva.¹²

6. Bojović 1983, 85, varijanta 5, kat. br. 416, T. XLVII; Dautova-Ruševljan, Brukner 1992, T. 13/58.

7. Antička bronza Singidunuma 1997, kat. br. 567, 331.

8. Marijanski-Manojlović 1987, 43, G-21, T. 19.

9. Ružić 1994, 51, tip VII/12b.

10. Bjelajac 1994, tip III; Brukner 1981, tip 5, T. 61/17, 18.

11. Thomas 1964, Vasić 1970, Динчев 1997.

12. Persival 1976.

KATALOG NOVCA

Novac je određen prema Late Roman Bronze Coinage, London (LRBC).

Br.	Vladar	Kovnica	Nom.	Dat.	Referenca/ napomena	Preč. mm	Tež. gr
1.	VRBS ROMA	Solun	AE3	330/5	LRBC 838	19	1,81
2.	Konstancije II	Solun	AE4	335/7	LRBC 846	16,8	1,03
3.	Konstancije II	Sisak	AE3	337/41	LRBC 767	17,4	1,09
4.	Konstancije II	Herakleja	AE3	337/41	LRBC 948	17,3	1,27
5.	Konstantin	Antiohija	AE4	337/41	LRBC 1374	16,8	1,26
6.	-	-	AE4	335/41	Tip GLORIA EXERC ITVS – 1 standard	14,6	1,50
7.	Konstantin	Nikomedija	AE4	341/6	LRBC 1148	15,3	1,35
8.	Konstancije II	Solun	AE3	341/6	LRBC 859	17,2	1,54
9.	Konstancije II	Solun	AE4	341/6	LRBC 862	16,4	1,56
10.	Konstans	Akvileja	AE4	341/6	LRBC 702	14,5	1,51
11.	Konstans	Solun	AE4	341/6	LRBC 860	16,7	1,00
12.	Konstans	Nikomedija	AE4	341/6	LRBC 1150	16,1	1,30
13.	-	Solun	AE4	341/6	Tip VICTORIAEDD AVGGQNN	16,5	0,63
14.	-	Solun	AE4	341/6	Tip VICTORIAEDD AVGGQNN	16,4	1,28
15.	-	-	AE4	341/6	Tip VOT XX MVL TXXX	13,5	1,27
16.	Konstancije II	Akvileja	AE2	346/50	LRBC 890	22,5	4,68
17.	Konstans	Solun	AE3	346/50	LRBC 1642	19,9	2,89
18.	Konstancije Gal	-	AE3	351/54	Tip FEL TEMP RE PARATIO pali konjanik	19,1	1,29
19.	-	-	AE3	346/61	Tip FEL TEMP RE PARATIO pali konjanik	17,1	1,12
20.	Konstancije II	Nikomedija	AE2	351/4	LRBC 2300	23,7	4,50
21.	Konstancije II	Sisak	AE2	350	LRBC 1169	24,6	1,83

Snimak vile rustike iz vazduha (foto: M. Korać)

RESUME

Archaeological Research at Site “Stig” Based on GPR Survey

During field survey, in the vicinity of the Viminacium aqueduct, a big concentration of debris was discovered, which immediately lead to geo-radar measuring of this area. The picture clearly showed walls of an object, which lead to the excavation of the area. Archaeological excavation showed that it was an object consisting of three rooms with an apses on the southern side.

The object measures approx. 28 x 12,80 m. It is not yet fully under covered, because its apses and the south-western part lie under a local road which was still in use during the excavation. In 2005, the object which lied next to the edge of a nearby open cast, was completely destroyed due to unannounced activities.

The object is orientated in the north-south direction, with a deviation of its northern part by 6° towards the west.

Small finds consist of the following objects: pottery fragments, several iron nails, an iron key, two iron knives, a millstone, a whetstone, a fragment of a glass beaker, a cross-like fibula made of bronze, a fragment of a bronze bracelet, a bronze buckle, as well as 21 bronze coins.

The analysis of the finds named above, especially coins, made it possible to date the object very precisely, which covers the span between 330 and 360.

According to the position and to the finds discovered within it, one is allowed to conclude that this object presented a smaller *villa rustica*.

Translated by M. Tapavički-Ilić

BIBLIOGRAFIJA**Antička bronza Singidunuma 1997**

S. Krunić et. alii, *Antička bronza Singidunuma*, Katalog izložbe Muzeja grada Beograda, Beograd 1997.

Bjelajac 1994

Lj. Bjelajac, Mortaria in the Moesia Danube Valley, *Starinar* XLIII-XLIV, Beograd 1994, 139-148.

Bojović 1983

D. Bojović, *Rimske fibule Singidunuma*, Beograd 1983.

Dautova - Ruševljan, Brukner 1992

V. Dautova-Ruševljan, O. Brukner, *Gomolava*, Novi Sad 1992.

Динчев 1997

В. Динчев, *Римските вили в днешната Българска територия*, София 1997.

Isings 1957

C. Isings, *Roman Glass from dated Finds*, Groningen – Jakarta 1957.

Marijanski-Manojlović 1987

M. Marijanski-Manojlović, *Rimska nekropola kod Beške u Sremu*, Novi Sad 1987.

Mócsy 1974

A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London and Boston 1974.

Persival 1976

J. Persival, *The Roman Villa*, London 1974.

Ružić 1994

M. A. Ružić, *Rimsko staklo u Srbiji*, Beograd 1994.

Thomas 1964

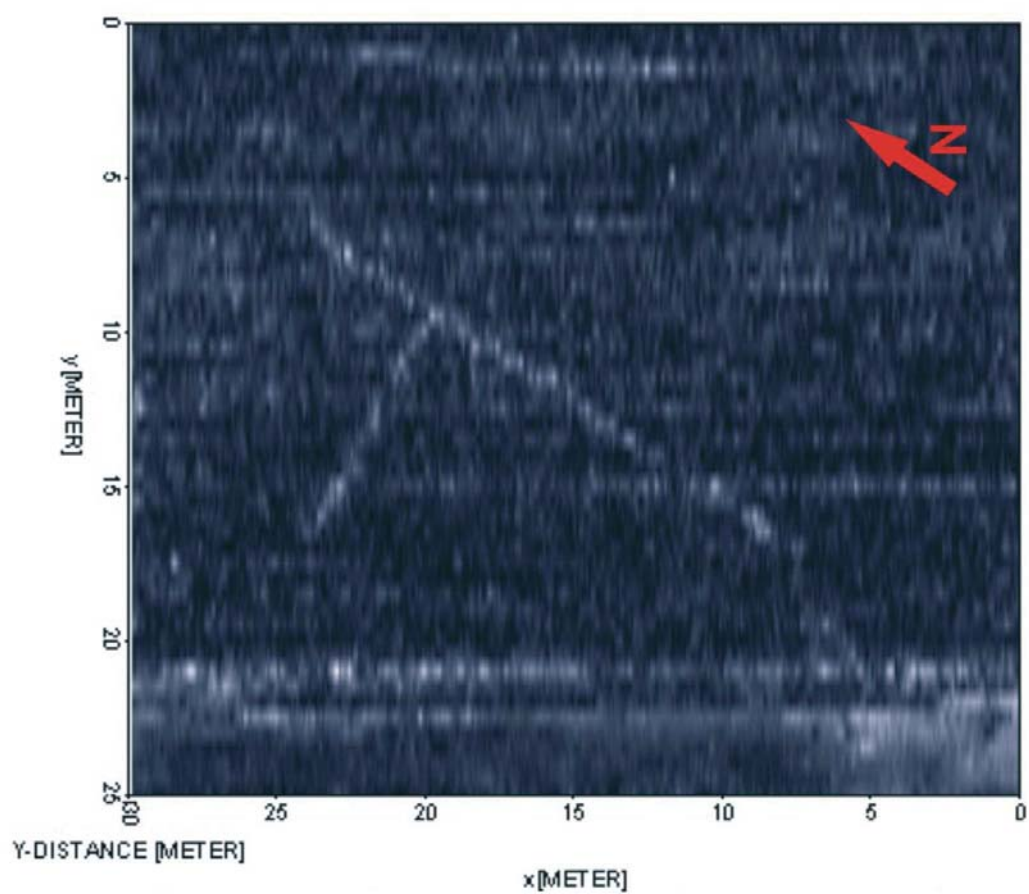
E. T. Thomas, *Römische Villen in Pannonien*, Budapest 1964.

Vasić 1970

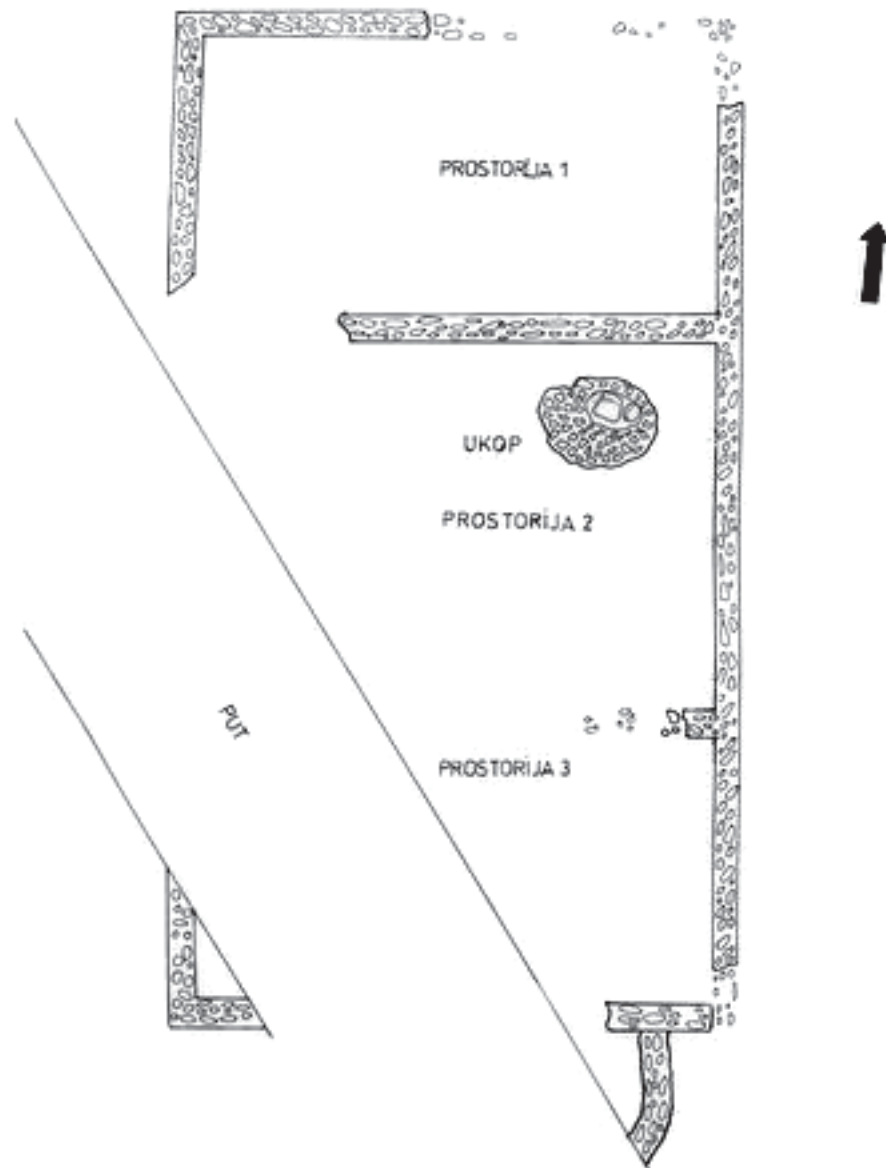
M. Vasić, Römische Vilen von Typus der Villa rustica auf jugoslavischen Boden, *Archaeologica Jugoslavica* X, 1970 (1973), 45-81.

Zotović, Jordović 1990

Lj. Zotović, Č. Jordović, *Nekropola «Više grobalja», Viminacium 1*, Beograd 1990.

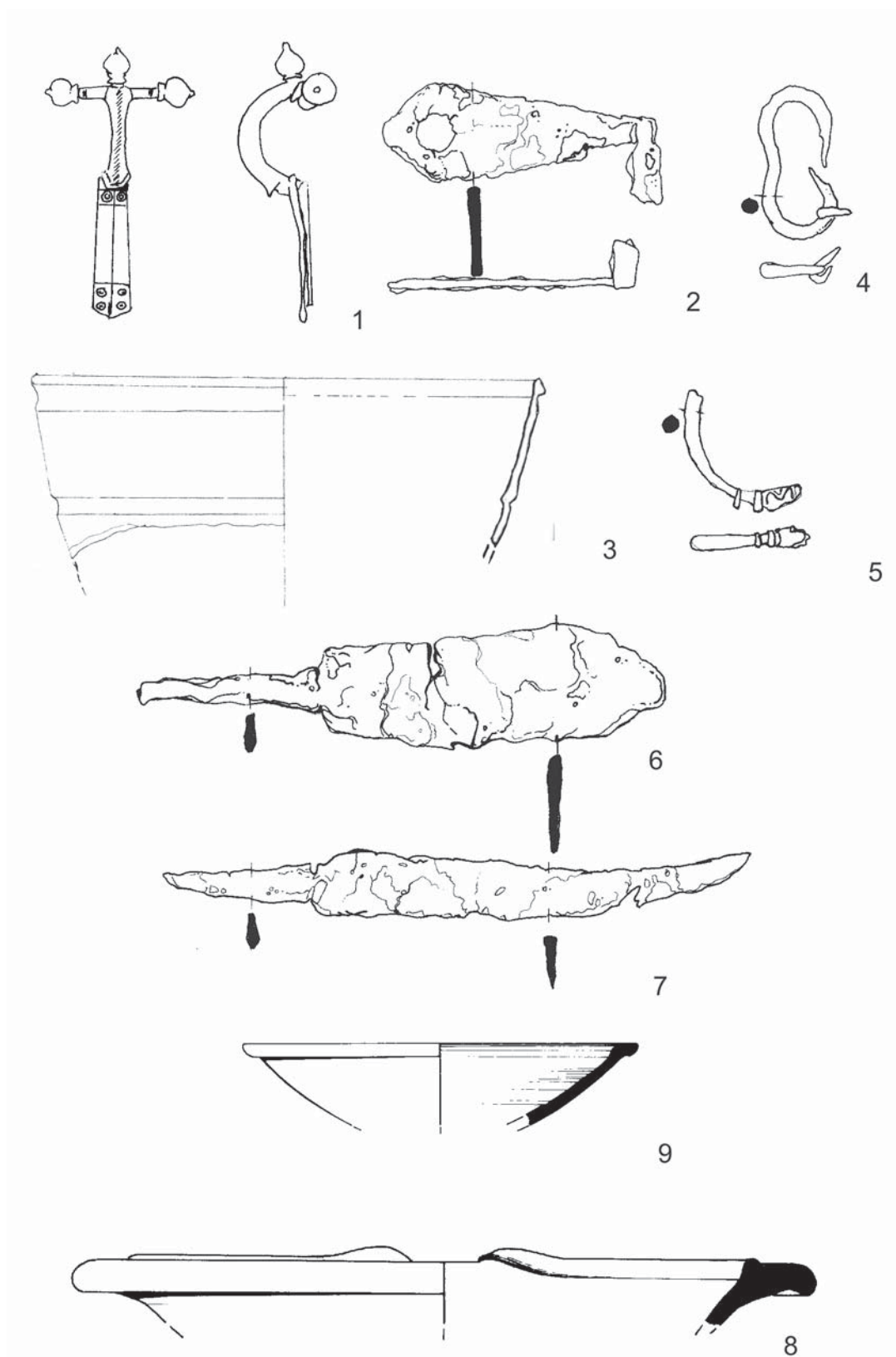

Slika 1. Horizontalni presek lokaliteta načinjen na osnovu georadarskih profila

Slika 2. Osnova objekta sa apsidom (crtao N. Marinković)

T. I: 1. Fibula - bronza, 2. Ključ - bronza, 3. Čaša - staklo, 4. Pređica - bronza,
 5. Narukvica - bronza, 6. Nož - gvožđe, 7. Nož - gvožđe, (1 - 7 R 2 : 3) 8. Tarionik - keramika,
 9. Tanjir - keramika (8 i 9 R 1 : 4) crtao: N. Marinković

Sl. 3. Pogled na objekat sa severne strane

Sl. 4. Izgled istraženog dela apside sa severne strane